

QUAN ĐIỂM CỦA HỒ CHÍ MINH VỀ VỊ TRÍ, VAI TRÒ CỦA ĐẠO ĐỨC CÁCH MẠNG

NGÔ NGỌC THĂNG *

Tóm tắt: Bài viết làm rõ quan điểm của Hồ Chí Minh về vị trí, vai trò của đạo đức cách mạng trên các bình diện: là “gốc”, nền tảng và ngọn nguồn sức mạnh của người cách mạng; là thước đo sự văn minh của xã hội, sự cao thượng của con người; là vũ khí sắc bén giúp người cán bộ chiến thắng chủ nghĩa cá nhân, khắc phục hạn chế của bản thân để hoàn thành nhiệm vụ; là nhân tố tạo nên sức hấp dẫn của người cộng sản, của chế độ XHCN và lý tưởng cộng sản chủ nghĩa; là cơ sở tạo nên sức mạnh và uy tín của Đảng, là “gốc” trong công tác xây dựng Đảng về đạo đức và rèn luyện, bồi dưỡng cán bộ, đảng viên. Việc học tập, nghiên cứu, vận dụng sáng tạo và phát triển tư tưởng Hồ Chí Minh về đạo đức cách mạng là yêu cầu thường xuyên và cấp bách hiện nay.

Từ khóa: Vị trí, vai trò của đạo đức cách mạng; Hồ Chí Minh; Đảng Cộng sản; Xây dựng Đảng.

Củ tịch Hồ Chí Minh đã để lại cho dân tộc ta một di sản vô giá, đó là tư tưởng của Người. Trong hệ thống tư tưởng Hồ Chí Minh, tư tưởng về đạo đức cách mạng giữ vị trí đặc biệt quan trọng. Bản thân Hồ Chí Minh là một tấm gương sáng ngời về đạo đức cách mạng. Người đã dành rất nhiều tác phẩm, bài nói, bài viết để nói về đạo đức. Ngay trong cuốn *Đường Kách mệnh*, tác phẩm lý luận đầu tiên viết để huấn luyện những người yêu nước Việt Nam trẻ tuổi, vấn đề đầu tiên Hồ Chí Minh đề cập là tư cách người cách mệnh trong đó chủ yếu là các tiêu chuẩn về đạo đức, thể hiện trong ba mối quan hệ: với mình, với người và với công việc. Tác phẩm sau cùng bàn sâu về đạo đức cách mạng được Người viết nhân dịp kỷ niệm 39 năm ngày thành lập Đảng (3-2-

1969), đăng trên báo Nhân dân là bài *Nâng cao đạo đức cách mạng, quét sạch chủ nghĩa cá nhân*. Trong *Di chúc* thiêng liêng, khi nói về Đảng, Người cũng căn dặn Đảng phải rất coi trọng giáo dục, rèn luyện đạo đức cách mạng cho cán bộ, đảng viên. Vậy đạo đức cách mạng là gì? Nó có vị trí, vai trò như thế nào theo quan niệm của Hồ Chí Minh? Tại sao phải tăng cường giáo dục đạo đức cách mạng cho cán bộ, đảng viên và xây dựng Đảng về đạo đức trong tình hình hiện nay? Bài viết sẽ trao đổi, làm rõ vấn đề trên.

1. Hồ Chí Minh coi đạo đức là “gốc”, là nền tảng của người cách mạng

Quan điểm “Đức là gốc” của con người đã xuất hiện từ sớm trong học thuyết “đức trị” của Nho giáo cũng như trong quan niệm đạo đức truyền thống của dân tộc. Kế thừa quan điểm trên, khi đánh giá vai trò của đạo đức trong đời sống, Hồ Chí Minh đã khẳng định đạo đức là nguồn nuôi dưỡng và phát triển

* Phó Giáo sư, Tiến sĩ, Học viện Chính trị khu vực I.

con người, như gốc của cây, ngọn nguồn của sông suối. Người nói: "Cũng như sông thì có nguồn mới có nước, không có nguồn thì sông cạn. Cây phải có gốc, không có gốc thì cây héo. Người cách mạng phải có đạo đức, không có đạo đức thì dù tài giỏi mấy cũng không lãnh đạo được nhân dân"⁽¹⁾. Tuy nhiên, "Đức là gốc" trong tư tưởng Hồ Chí Minh là *đạo đức cách mạng* mang bản chất giai cấp công nhân, kết hợp truyền thống đạo đức tốt đẹp của dân tộc và những tinh hoa của đạo đức nhân loại. Người chỉ rõ: đạo đức cách mạng "không phải là đạo đức thủ cựu. Nó là đạo đức mới, đạo đức vĩ đại, nó không phải vì danh vọng của cá nhân, mà vì lợi ích chung của Đảng, của dân tộc, của loài người"⁽²⁾. Nội hàm của đạo đức cách mạng được Hồ Chí Minh khái quát một cách ngắn gọn, súc tích là: "*Nhận rõ phải, trái. Giữ vững lập trường. Tận trung với nước. Tận hiếu với dân*"⁽³⁾; "*tuyệt đối trung thành với Đảng, với nhân dân*". Ngoài lợi ích của giai cấp công nhân và nhân dân lao động, Đảng ta không có lợi ích gì khác"⁽⁴⁾.

Vì sao Hồ Chí Minh coi đạo đức cách mạng là gốc, nền tảng và ngọn nguồn sức mạnh của người cách mạng? Theo Hồ Chí Minh, đó là do sự nghiệp cách mạng giành độc lập dân tộc và xây dựng CNXH ở nước ta rất vẻ vang nhưng cũng rất nặng nề, đòi hỏi người cách mạng phải ngang tầm, có đủ sức mạnh để gánh vác. Đạo đức cách mạng là sức mạnh tinh thần to lớn, là động lực giúp người cách mạng vượt qua khó khăn, thử

thách. Người viết: "Làm cách mạng để cải tạo xã hội cũ thành xã hội mới là một sự nghiệp rất vẻ vang, nhưng nó cũng là một nhiệm vụ rất nặng nề, một cuộc đấu tranh rất phức tạp, lâu dài, gian khổ. Sức có mạnh mới gánh được nặng và đi được xa. Người cách mạng phải có *đạo đức cách mạng* làm nền tảng, mới hoàn thành được nhiệm vụ cách mạng vẻ vang"⁽⁵⁾. "Mọi việc thành hay là bại, chủ chốt là do cán bộ có phẩm chất đạo đức cách mạng, hay là không"⁽⁶⁾.

2. Đạo đức cách mạng là thước đo sự văn minh của xã hội, sự cao thượng của con người

Theo quan điểm của Hồ Chí Minh, "Một dân tộc biết cần, kiệm, biết liêm, là một dân tộc giàu về vật chất, mạnh về tinh thần, là một dân tộc văn minh tiến bộ"⁽⁷⁾; mỗi người có công việc, tài năng, vị trí khác nhau, người làm việc to, người làm việc nhỏ, nhưng *ai giữ được đạo đức cách mạng đều là người cao thượng*⁽⁸⁾. Người cho rằng: "Có đạo đức cách mạng thì gặp khó khăn, gian khổ, thất bại, cũng không sợ sệt, rụt rè, lùi bước",... "khi gặp thuận lợi và thành công cũng vẫn giữ vững tinh thần gian khổ, chất phác, khiêm tốn, "lo trước thiên hạ, vui sau thiên hạ"; lo hoàn thành nhiệm vụ cho tốt chứ không kèn cựa về mặt hưởng thụ; không công thần, không quan liêu, không kiêu ngạo, không hủ hóa"⁽⁹⁾. Đạo đức giúp cho con người luôn giữ được nhân cách, bản lĩnh làm người trong mọi hoàn cảnh, không dễ bị thay đổi trước những xoay vần, biến thiên của thời cuộc:

1 - Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, tập 5, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2011, tr. 292.

2 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 5, tr. 292.

3 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 9, tr. 354.

4 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 11, tr. 604.

5 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 11, tr. 601

6 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 9, tr. 354.

7 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 6, tr. 128

8 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 9, tr. 508.

9 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 11, tr. 602, 603.

Giàu sang không thể quyến rũ, nghèo khổ không thể chuyển lay, uy lực không thể khuất phục⁽¹⁰⁾.

Mặc dù coi đạo đức là gốc, chiếm vị trí hàng đầu trong thang giá trị nhân cách người cách mạng, là thước đo lòng cao thượng của con người, nhưng Hồ Chí Minh không tuyệt đối hóa mặt đức, coi nhẹ mặt tài, mà luôn đặt đạo đức và tài năng trong mối quan hệ biện chứng với nhau, tác động và quy định lẫn nhau. Theo Người, có tài mà không có đức là người vô dụng, thậm chí có hại, có đức mà không có tài thì làm việc gì cũng khó. Người viết: "Có tài mà không có đức ví như một anh làm kinh tế tài chính rất giỏi nhưng lại đi đến thụt két thì chẳng những không làm được gì ích lợi cho xã hội, mà còn có hại cho xã hội nữa. Nếu có đức mà không có tài ví như ông Bụt không làm hại gì, nhưng cũng không lợi gì cho loài người"⁽¹¹⁾. Do đó, người cán bộ cần phải có cả hai phẩm chất này. Tuy nhiên, "Đức là gốc" ở đây phải là "Đức lớn" - đức tận tâm, tận lực phấn đấu hy sinh vì cách mạng, vì nước vì dân, nó không đồng nhất với quan niệm đạo đức thông thường cụ thể, như hiền lành, biết vâng lời, tốt bụng, nhân nhĩn... trong đời sống hàng ngày.

3. Đạo đức cách mạng là vũ khí sắc bén giúp người cán bộ chiến thắng chủ nghĩa cá nhân, khắc phục hạn chế của bản thân để hoàn thành nhiệm vụ

Hồ Chí Minh cho rằng, trong sự nghiệp xây dựng CNXH, người cách mạng cần phải nhận rõ có ba loại kẻ địch nguy hiểm nhất: Một là, chủ nghĩa tư bản và bọn đế quốc phản động. Hai là, thói quen và truyền thống lạc hậu. Ba là, chủ nghĩa cá nhân. Trong ba

kẻ thù trên thì chủ nghĩa cá nhân lại là kẻ địch nguy hiểm nhất và khó chống nhất. Vì nó "ẩn nấp trong mình mỗi người chúng ta. Nó chờ dịp - hoặc thất bại, hoặc dịp thắng lợi - để ngóc đầu dậy". Nó là nguyên nhân chính trong các khuyết điểm mà cán bộ, đảng viên thường mắc. Với Hồ Chí Minh, "Chủ nghĩa cá nhân trái ngược với đạo đức cách mạng", vì vậy, muốn thành người cộng sản chân chính, "Mỗi cán bộ, đảng viên phải đặt lợi ích của cách mạng, của Đảng, của nhân dân lên trên hết, trước hết. Phải kiên quyết quét sạch chủ nghĩa cá nhân, nâng cao đạo đức cách mạng, bồi dưỡng tư tưởng tập thể, tinh thần đoàn kết, tính tổ chức và tính kỷ luật"⁽¹²⁾. Đạo đức cách mạng chính là thứ vũ khí sắc bén, lợi hại, giúp người cán bộ cách mạng chiến thắng được chủ nghĩa cá nhân. Thực tiễn cách mạng nước ta cho thấy, không ít những cán bộ, đảng viên có nhiều công lao, nhưng không chịu khó tu dưỡng rèn luyện, để chủ nghĩa cá nhân cám dỗ, chi phối, nên họ chẳng những không phát huy được thành tích, mà còn vấp ngã, thất bại, gây hại cho dân, cho nước. Còn những nơi nào đội ngũ cán bộ mạnh, có đạo đức cách mạng gương mẫu, năng động, thì nơi đó chủ nghĩa cá nhân bị đẩy lùi, đơn vị và bản thân hoàn thành tốt nhiệm vụ, được dân tin nhiệm, ủng hộ.

4. Đạo đức cách mạng là nhân tố tạo nên sức hấp dẫn của người cộng sản, của chế độ xã hội chủ nghĩa và lý tưởng cộng sản chủ nghĩa

Hồ Chí Minh từng nói: "Muốn xây dựng chủ nghĩa xã hội phải có con người thấm nhuần đạo đức xã hội chủ nghĩa"⁽¹³⁾. Theo Người, sức hấp dẫn của chủ nghĩa xã hội

10 - Hồ Chí Minh: *Sđd*, tập 7, tr. 50.

11 - Hồ Chí Minh: *Sđd*, tập 11, tr. 399.

12 - Hồ Chí Minh: *Sđd*, tập 15, tr. 547.

13 - Hồ Chí Minh: *Sđd*, tập 13, tr. 293.

chưa phải là ở lý tưởng cao xa, ở mức sống vật chất dồi dào, ở tư tưởng được tự do giải phóng, mà trước hết là ở những giá trị đạo đức cao đẹp, ở phẩm chất và tấm gương của những người cộng sản luôn sống và chiến đấu cho lý tưởng đó của loài người thành hiện thực. Người viết: “Phong trào cộng sản quốc tế đã trở thành lực lượng quyết định vận mệnh của loài người không những chỉ nhờ có chiến lược và sách lược thiên tài của Lênin về cách mạng vô sản, về xây dựng chủ nghĩa xã hội và chủ nghĩa cộng sản, mà còn nhờ những phẩm chất đạo đức cao cả, những phẩm chất làm cho chủ nghĩa cộng sản trở thành sức mạnh vô địch và những người cộng sản trở thành những người có tư chất đặc biệt”⁽¹⁴⁾. “Nói chung thì các dân tộc phương Đông đều giàu tình cảm, và đối với họ một tấm gương sống còn có giá trị hơn một trăm bài diễn văn tuyên truyền”⁽¹⁵⁾.

Hồ Chí Minh thường xuyên căn dặn: đã là cán bộ, đảng viên thì trước hết phải trở thành một công dân mẫu mực, làm nòng cốt cho giữ gìn phẩm chất đạo đức và kỷ cương xã hội. Sự mực thước, nêu gương của người cán bộ, đảng viên trước nhân dân là vô cùng cần thiết. “Trước mặt quần chúng, không phải ta cứ viết lên trán chữ “cộng sản” mà ta được họ yêu mến. Quần chúng chỉ quý mến những người có tư cách đạo đức. Muốn hướng dẫn nhân dân, mình phải làm mực thước cho người ta bắt chước”⁽¹⁶⁾. Công cuộc đổi mới mà nhân dân ta đang tiến hành dưới sự lãnh đạo của Đảng hướng tới xã hội “dân giàu, nước mạnh, công bằng, dân chủ, văn minh” là mô hình chủ nghĩa xã hội của Việt

Nam mang tính nhân đạo, nhân văn, mang giá trị đạo đức, văn minh với phương châm “tất cả vì con người, vì hạnh phúc của con người”. Đây chính là nhân tố tạo nên sức hấp dẫn của chế độ XHCN và lý tưởng cộng sản chủ nghĩa mà Đảng và nhân dân ta đã lựa chọn.

5. Đạo đức cách mạng là cơ sở tạo nên sức mạnh và uy tín của Đảng, là “gốc” trong công tác xây dựng Đảng về đạo đức và rèn luyện, bồi dưỡng cán bộ, đảng viên

Là người sáng lập và rèn luyện Đảng ta, Chủ tịch Hồ Chí Minh đặc biệt quan tâm xây dựng Đảng về đạo đức dựa trên những chuẩn mực của đạo đức cách mạng, coi đó là “gốc”, là “nền tảng” tạo nên sức mạnh và uy tín của Đảng, là căn cứ để đào tạo, rèn luyện, nâng cao phẩm chất, năng lực cho cán bộ, đảng viên. Trong tác phẩm *Đường Kách mệnh*, Bác đã nêu 23 điểm về tư cách người cách mạng để giáo dục những chiến sĩ cách mạng trẻ tuổi tìm hiểu về chủ nghĩa Mác - Lênin. Trong tác phẩm “*Sửa đổi lối làm việc*” (10-1947), khi đề cập đến tư cách của đảng viên chính cách mạng gồm 12 điều, điều đầu tiên Người nhấn mạnh: Đảng là một tổ chức cách mạng chứ không phải tổ chức để “làm quan phát tài”⁽¹⁷⁾. Người thường nhắc lại ý của V.I.Lênin: đảng cộng sản phải tiêu biểu cho trí tuệ, danh dự, lương tâm của dân tộc và thời đại.

Trong điều kiện Đảng cầm quyền, điều Hồ Chí Minh trăn trở, lo lắng nhất là nguy cơ Đảng xa rời cuộc sống, xa rời quần chúng, rơi vào thoái hóa, biến chất, sa vào chủ nghĩa cá nhân, đánh mất sự tin nhiệm của nhân dân - yếu tố quyết định tạo nên vai trò lãnh đạo và sức mạnh cầm quyền của Đảng. Người đã sớm cảnh báo rằng: “Một dân tộc,

14 - Hồ Chí Minh: *Sđd*, tập 12, tr. 559.

15 - Hồ Chí Minh: *Sđd*, tập 1, tr. 284.

16 - Hồ Chí Minh: *Sđd*, tập 6, tr. 15.

17 - Hồ Chí Minh: *Sđd*, tập 5, tr. 289.

một đảng và mỗi con người, ngày hôm qua là vĩ đại, có sức hấp dẫn lớn, không nhất định hôm nay và ngày mai vẫn được mọi người yêu mến và ca ngợi, nếu lòng dạ không trong sáng nữa, nếu sa vào chủ nghĩa cá nhân⁽¹⁸⁾. Vì vậy, Hồ Chí Minh đã yêu cầu phải xây dựng Đảng ta thực sự “là đạo đức, là văn minh”⁽¹⁹⁾. Trước lúc đi xa, trong *Di chúc* thiêng liêng, Người căn dặn: “Đảng ta là một Đảng cầm quyền. Mỗi đảng viên và cán bộ phải thật sự thấm nhuần đạo đức cách mạng, thật sự cần kiệm liêm chính, chí công vô tư. Phải giữ gìn Đảng ta thật trong sạch, phải xứng đáng là người lãnh đạo, là người đày tớ thật trung thành của nhân dân”⁽²⁰⁾.

Tuy nhiên, Hồ Chí Minh cũng chỉ ra rằng: “Đạo đức cách mạng không phải trên trời sa xuống. Nó do đấu tranh, rèn luyện bền bỉ hàng ngày mà phát triển và củng cố. Cũng như ngọc càng mài càng sáng, vàng càng luyện càng trong”⁽²¹⁾. Xây dựng Đảng về đạo đức là cơ hội để mỗi cán bộ, đảng viên tự rèn luyện, giáo dục và tu dưỡng tốt hơn, đặc biệt là giữ gìn phẩm chất đạo đức cách mạng, nhờ đó mà hoàn thành các nhiệm vụ được giao.

Tư tưởng Hồ Chí Minh về đạo đức cách mạng và tấm gương đạo đức hy sinh cao cả cùng những lời chỉ bảo ân cần, tâm huyết của Người mãi mãi có ý nghĩa sâu sắc đối với việc tu dưỡng rèn luyện đạo đức của cán bộ, đảng viên và đối với công tác xây dựng Đảng nói chung, nhất là trong bối cảnh hiện nay như Văn kiện Đại hội XII của Đảng chỉ ra: “Tình trạng suy thoái về tư tưởng chính trị, đạo

đức, lối sống của một bộ phận không nhỏ cán bộ, đảng viên chưa bị đẩy lùi, có mặt, có bộ phận còn diễn biến phức tạp hơn...”⁽²²⁾. Vì vậy, Đảng ta chủ trương: “...Tiếp tục đẩy mạnh việc học tập và làm theo tư tưởng, đạo đức, phong cách Hồ Chí Minh; coi đó là công việc thường xuyên của các tổ chức đảng, các cấp chính quyền, các tổ chức chính trị - xã hội, địa phương, đơn vị gắn với chống suy thoái về tư tưởng chính trị, đạo đức, lối sống và những biểu hiện “tự diễn biến”, “tự chuyển hóa” trong nội bộ”⁽²³⁾. Theo tinh thần trên, cần tập trung thực hiện một số nội dung cơ bản sau:

Một là, đẩy mạnh tuyên truyền, nâng cao nhận thức cho cán bộ, đảng viên về ý nghĩa, vai trò, tầm quan trọng và sự cần thiết của việc học tập, nghiên cứu, vận dụng sáng tạo và phát triển tư tưởng Hồ Chí Minh về đạo đức cách mạng.

Hai là, tiếp tục nâng cao chất lượng tổ chức cơ sở đảng, gắn với xây dựng hệ thống chính trị cơ sở vững mạnh. Thực hiện có hiệu quả Nghị quyết Trung ương 4 (khóa XII) về xây dựng, chỉnh đốn Đảng gắn với Chỉ thị 05-CT/TW của Bộ Chính trị (khóa XII) về đẩy mạnh học tập và làm theo tư tưởng, đạo đức, phong cách Hồ Chí Minh.

Ba là, không ngừng rèn luyện phẩm chất, đạo đức, lối sống cho đội ngũ cán bộ, đảng viên theo hướng thực hiện đồng bộ các giải pháp nhằm đấu tranh ngăn chặn, đẩy lùi tình trạng suy thoái về tư tưởng chính trị, đạo đức, lối sống, những biểu hiện “tự diễn biến”, “tự chuyển hóa” trong nội bộ. Các cấp ủy cần quán triệt, làm rõ những biểu hiện của sự

18 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 15, tr. 672.

19 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 12, tr. 403.

20 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 15, tr. 611-612.

21 - Hồ Chí Minh: *Sđđ*, tập 11, tr. 612.

22 - ĐCSVN: *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XII*, Nxb. Chính trị Quốc gia - Sự thật, Hà Nội, 2016, tr. 185.

23 - ĐCSVN: *Sđđ*, tr. 202.

suy thoái về tư tưởng chính trị, đạo đức, lối sống, “tự diễn biến”, “tự chuyển hóa” mà Nghị quyết Trung ương 4 (khóa XII) đã chỉ ra. Đẩy mạnh tự phê bình và phê bình, thẳng thắn chỉ rõ khuyết điểm, để cao tinh thần “tự soi”, “tự sửa” trong mỗi cán bộ, đảng viên và tổ chức đảng.

Bốn là, xây dựng Đảng về đạo đức phải được tiến hành thường xuyên, đồng bộ, bằng nhiều hình thức, theo phương châm kết hợp biện pháp tư tưởng và tổ chức, lý luận và thực tiễn, giữa giáo dục, nâng cao nhận thức lý luận, quan điểm, tư tưởng với rèn luyện

trong thực tiễn, tự phê bình và phê bình.

Năm là, xây dựng và thực hiện có hiệu quả nội dung xây dựng Đảng về đạo đức, trong đó chú trọng xây dựng hệ thống chuẩn mực các mối quan hệ của cán bộ, đảng viên với tổ chức đảng và với nhân dân. “Tiếp tục xây dựng, hoàn thiện chuẩn mực đạo đức nghề nghiệp, đạo đức công vụ ở từng địa phương, cơ quan, đơn vị với phương châm “sát chức năng, nhiệm vụ, ngắn gọn, dễ nhớ, dễ thực hiện và đánh giá việc thực hiện”. Hoàn thiện chính sách, pháp luật liên quan đến đạo đức công vụ”⁽²⁴⁾. ■

NHỮNG CỐNG HIẾN QUAN TRỌNG CỦA C.MÁC... (tiếp trang 17)

Như vậy, có thể nói, bằng việc áp dụng một cách triệt để chủ nghĩa duy vật vào việc nghiên cứu mọi mặt, mọi hiện tượng của đời sống xã hội, lần đầu tiên cách tiếp cận và đối tượng trong nghiên cứu về lịch sử nhân loại đã được trình bày một cách toàn diện, mang tính cách mạng trong Học thuyết Mác. Khi tóm tắt thực chất của quan niệm có tính cách mạng về lịch sử đó, C.Mác (và Ph.Ăngghen) viết: “Quan niệm đó về lịch sử là: Phải xuất phát từ chính ngay sự sản xuất vật chất ra đời sống trực tiếp để xem xét quá trình hiện thực của sản xuất và hiểu hình thức giao tiếp gắn liền với phương thức sản xuất ấy và do phương thức sản xuất ấy sản sinh ra - tức là xã hội công dân ở những giai đoạn khác nhau của nó - là cơ sở của toàn bộ lịch sử; rồi sau đó phải miêu tả hoạt động của xã hội công dân trong lĩnh vực sinh hoạt nhà nước, cũng như xuất phát từ xã hội công dân mà giải thích toàn bộ những sản phẩm lý luận khác nhau và mọi hình thái ý thức, tôn giáo, triết học, đạo đức, v.v., và theo dõi quá trình phát sinh của chúng trên cơ sở đó; nhờ vậy mà tất nhiên là có thể miêu tả được toàn bộ

quá trình (và do đó cũng có thể miêu tả được cả sự tác động qua lại giữa những mặt khác nhau của quá trình đó). Khác với quan niệm duy tâm về lịch sử, quan niệm đó về lịch sử không đi tìm một phạm trù nào đó trong mỗi thời đại, mà nó luôn luôn đứng trên miếng đất hiện thực của lịch sử; nó không căn cứ vào tư tưởng để giải thích thực tiễn, nó giải thích sự hình thành của tư tưởng căn cứ vào thực tiễn vật chất, và do đó, nó đi tới kết luận rằng... không phải sự phê phán mà cách mạng mới là động lực của lịch sử, của tôn giáo, của triết học và của mọi lý luận khác”⁽¹³⁾. ■

Tài liệu tham khảo:

1. C.Mác và Ph.Ăngghen: *Toàn tập*, tập 3, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995.
2. C.Mác và Ph.Ăngghen: *Toàn tập*, tập 19, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995.
3. C.Mác và Ph.Ăngghen: *Toàn tập*, tập 46, ph. 1, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1998.
4. Hà Văn Tấn: *Triết học lịch sử hiện đại*, Tủ sách trường Đại học Tổng hợp, Hà Nội, 1990.

13 - C.Mác và Ph.Ăngghen: *Sđd*, tập 3, tr. 54.

24 - *Chỉ thị 05-CT/TW, ngày 15-5-2016 của Bộ Chính trị Về đẩy mạnh học tập và làm theo tư tưởng, đạo đức, phong cách Hồ Chí Minh*.